

Studije

Pregledni članak UDK 165.62(045)

doi: [10.21464/fi37310](https://doi.org/10.21464/fi37310)

Primljeno 11. 4. 2017.

Marin Biondić

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
marinbiondic@yahoo.com

Pučka psihologija: znanstvene perspektive realizma, eliminativizma i instrumentalizma

Sažetak

U radu analiziram realistički, eliminativistički i instrumentalistički pristup prema mentalnom diskursu pučke psihologije. Temeljna ideja razmatranje je pučke psihologije kao teorije koja objašnjava i predviđa ponašanje. Ako je pučka psihologija teorija, onda se mora moći reducirati na ili inkorporirati u dobro učvršćene znanstvene fizikalne teorije, neuroznanost prvenstveno. Pitanje je, je li tako nešto barem principijelno moguće? Trebamo li očekivati znanstvenu redukciju entiteta pučke psihologije ili je realno za očekivati njenu eliminaciju iz znanstvenog objašnjenja i predviđanja ponašanja utoliko, ukoliko se ne može uspostaviti veza s fizikalnim znanostima? Ili pak, treba li pučku psihologiju tretirati kao apstraktnu teoriju koja je opravdana u upotrebi, ali nema znanstveno fizikalnih relacija između njenih entiteta i entiteta fizikalnih znanosti? Rad započinjem sa svakodnevnom zdravorazumskom upotrebom pučke psihologije u objašnjenju i predviđanju ponašanja, zatim ukratko izlažem realističku poziciju i njene poteškoće. U sljedećem dijelu iznosim eliminativističku poziciju i njezin doseg u raspravi te prelazim na obećavajuću poziciju instrumentalizma. U konačnici, zalažem se za transformaciju instrumentalističke pozicije u blaži oblik realizma na način da se uvede pojam razasute uzročnosti.

Ključne riječi

pučka psihologija, realizam, eliminativizam, instrumentalizam, propozicijski stavovi, razasuta uzročnost

1. Pučka psihologija u svakodnevnoj zdravorazumskoj upotrebi

Svatko od nas, s relativno razvijenim kognitivnim i jezičnim kompetencijama, svakodnevno koristi pučku psihologiju da bi objasnio i predvidio ponašanje drugih ljudi, ali i svoje vlastito ponašanje. Pogledajmo primjer iz svakodnevice. Zašto sam se zaustavio na semaforu za vrijeme crvenog svjetla? Zato što opravdano vjerujem da je crveno, vjerujem da bi iz drugog pravca mogao proći automobil, *ne želim* izazvati sudar, *strah* me je da ću platiti kaznu i

ozlijediti sebe i druge, *želim* biti odgovoran sudionik u prometu itd. Zašto se drugi vozači zaustavljaju na semaforu za vrijeme crvenog svjetla? Kako ćemo objasniti i predvidjeti ponašanje drugih sudionika u prometu? Oni također, *vjeruju, žele i strahuju*. Neodgovoran i pijan vozač *nije vjerovao* da će iz drugog smjera naići automobil, a *želio* je što prije doći na odredište; nije ga bilo *strah* ičega te je skrivio udes. Upotrijebili smo mentalni diskurs da bismo objasnili i predvidjeli svakodnevne ljudske aktivnosti. Kako bismo uopće objašnjavali i predviđali ljudsko ponašanje kada se ne bismo pozivali na *vjeronjanja, želje, strahove, boli* itd.? Ovakav mentalni diskurs koristimo kako u svakodnevnom, tako i u teorijsko-znanstvenom objašnjavanju i predviđanju. Toliko smo uronjeni u mentalni diskurs da ga gotovo nikada ne dovodimo u pitanje. Ta neformalna teorija o umu tj. mentalnim stanjima koja su *unutarnji uzroci* ponašanja naziva se pučka psihologija.

Međutim, koji je uistinu njezin status? Koji je ontološki status *vjeronjanja, želja, nadanja, strahovanja*? Postoje li oni na jednak način kao što postoje stolovi i stolice ili kao što postoje atomi i subatomske čestice? Postoje li oni uopće? Ne možemo vidjeti golim okom *vjeronjanja* i *želje* kada otvorimo ljudski mozak, niti postoje tehnološki razvijeni uređaji koji nam u tome mogu pomoći. Jesu li *vjeronjanja* i *želje* samo teoretski entiteti koji služe za objašnjavanje i predviđanje? Ako jesu teoretski entiteti, onda su oni elementi teorije, a svaka teorija može se testirati i na koncu prihvatiti ili odbaciti. Postoje li entiteti koje teorija postulira u stvarnosti ili smo pretpostavili postojanje nečega čega zapravo nema?

2. Mentalni diskurs kao teoretski diskurs

Stolove vidimo i smatramo da postoje, atome ne vidimo i smatramo da postoje, *vjeronjanja* i *želje* ne vidimo i smatramo da postoje. Ne treba nam nešto biti osjetilno dostupno da bismo opravdano smatrali da to postoji. Zašto *vjerovati* u atome? Zato što je teorija materije koja pretpostavlja postojanje atoma najbolja teorija o materijalnom svijetu koju imamo.¹ Tom teorijom dobro objašnjavamo ponašanje materije (npr. avion se srušio zbog puknuća propelera koje je uzrokovano zamorom materijala, tj. slabljenjem međuatomarnih veza) i dobro predviđamo (npr. stvaramo nove sintetičke materijale). Objašnjenje i predviđanje, tj. uspješnost teorije, jesu dobri razlozi da smatramo teoriju istinitom i da entitete koje ona pretpostavlja smatramo realnim entitetima.² Možemo li i pučku psihologiju smatrati teorijom? Prvo i očito, mentalni diskurs objašnjava i predviđa ponašanje. Drugo, kao što i prirodne znanosti iznose uopćene tvrdnje tj. zakone, tako i pučka psihologija iznosi uopćene, zakonolike tvrdnje poput, npr. »osobe koje imaju mrki izraz lica jesu ljute« ili »osobe koje osjećaju bol žele da ta bol prestane« ili »osoba koja želi *p* i vjeruje da će je *q* dovesti do *p*, činit će *q*³ Uopćavajuće tvrdnje koje objašnjavaju pojedinačne primjerke jesu, naravno, karakteristike znanstvenih teorija.

Kao protuargument teoretskom shvaćanju pučke psihologije može se navesti introspekcija, tj. tvrdnja da imamo direktan uvid u vlastita mentalna stanja. Ali, ako mi upotrebljavamo pojmovnu mrežu pučke psihologije koju smo usvojili u ljudskoj interakciji, onda introspekcija ne može imati neki poseban status. Tada istinitost introspekcije ovisi o istinitosti cijele pojmovne mreže, tj. cijele teorije. Ako imamo pogrešan teoretski okvir, tada i promatranja u tom okviru mogu biti pogrešna. Npr. upotrebljavajući Ptolemejev sustav možemo senzorno opravdati da Sunce prelazi preko nebeskog svoda, ali ta je opservacija pogrešna iako vidimo da se Sunce kreće. Pogrešan je cijeli teo-

retski okvir i opservacija u njemu. Drugim riječima, i introspektivno iskustvo ono je što se dovodi u pitanje, tako da ne možemo uzeti kao dokazano ono što tek treba dokazati. Slično vrijedi i za stari filozofski problem drugih umova. Može se tvrditi da ne deduciramo mentalna stanja drugih ljudi iz opazljivog ponašanja, niti da do tvrdnje o mentalnim stanjima drugih dolazimo induktivnom analogijom krenuvši iz vlastite perspektive, nego je ta tvrdnja naprosto eksplanatorna hipoteza.⁴

Osim tvrdnje da je pučka psihologija teorija valja istaknuti i centralno mjesto koje u pučkoj psihologiji imaju *propozicijski stavovi*.⁵ Propozicijski stavovi sastoje se od određenih propozicija kojima pridružujemo određene stavove, kao što su vjerovanja i želje. Jedna propozicija može biti u kombinaciji s različitim stavovima. Uzmimo npr. propoziciju: »Ljudi su smrtna bića.« Možemo vjerovati da su ljudi smrtna bića; željeti da ljudi nisu smrtna bića; *strahovati* zbog toga što su ljudi smrtna bića; *nadati se* da ljudi ipak nisu smrtna bića. Temeljna je karakteristika propozicijskih stavova da su uvijek *o nečemu* ili su usmjereni *na nešto*, tj. uvijek imaju određeni sadržaj. Dakle, mentalno je uvijek *o nečemu*, ne može biti ni *o čemu*. Nema vjerovanja i želje koje je ni *o čemu*. Ovo svojstvo poznato je kao svojstvo *intencionalnosti*. Intencionalnost propozicijskih stavova često se navodi kao svojstvo koje razlikuje mentalno od fizičkog jer smatra se da samo mentalno može biti *o nečemu*. Međutim, Churchland (1981, 1999)⁶ smatra da ovo nije nikakav misterij ako pučku psihologiju promatramo kao teoriju. To je samo strukturalna osobine teorije koja je zajednička raznim teorijama. Npr. pogledajmo propozicijske stavove i strukturu matematičke fizike (Churchland 1999, 64):

Propozicijski stavovi	Numerički stavovi
... vjeruje da <i>P</i>	... ima dužinu <i>n</i>
... želi da <i>P</i>	... ima brzinu <i>n</i>
... strahuje da <i>P</i>	... ima temperaturu <i>n</i>

Dok s lijeve strane stoje stavovi u odnosu prema propozicijama (*P*), s desne strane stoje stavovi u odnosu prema brojevima (*n*). Dakle, prema Churchlandu, pučka psihologija tj. propozicijski stavovi, dijeli strukturu ostalih fizikalnih znanosti.

1

Vidi: Berčić (1995), poglavlje *Realistički argumenti da je istina dostižna i dostignuta* (str. 58–113).

2

Naravno, kao i za svaku znanstvenu teoriju, nema apsolutne sigurnosti. Koliko god to zvučalo nevjerovatno, logički je moguće da je sve to samo stvar pukog slučaja. Ovakav argument naziva se *argument iz čuda znanosti* ili *argument iz kozmičke koincidencije*. Vidi: Berčić (1995, 58–70).

3

Za listu ovakvih uopćenih zakonolikih tvrdnji vidi: Churchland (1999, 59–60).

4

Ovakvu obranu eliminativizma od argumenta iz introspekcije iznosi Churchland (1999, 47–49) i (1981, 568–570). Ovdje sam Churchlandovu argumentaciju iznio u obranu teze da je

pučka psihologija teorija. Iz toga da je pučka psihologija teorija ne slijedi da ne možemo imati direktno introspektivno znanje o našim vlastitim mentalnim stanjima, nego samo to da, ako se ispostavi da je teorija neistinita, onda je i introspekcija koja se odvija u tom teoretskom okviru neistinita.

5

Termin *propozicijski stavovi* u filozofiju uvođi Bertrand Russell.

6

Churchlandov rad »Eliminative Materialism and The Propositional Attitudes« (1981) preveden je na hrvatski jezik u zborniku *Filozofija psihologije: zbornik tekstova* (Mišćević, Prijić 1993). Osim ovoga rada, posebno valja istaknuti radove na hrvatskom jeziku s područja filozofije psihologije *Uvod u filozofiju psihologije* (Mišćević 1990) i *Fizikalizam* (Sesardić 1984).

Prema tome, čini se da imamo dobre razloge da bismo pučku psihologiju smatrali teorijom. Ako je pučka psihologija teorija, kako smo je i kada naučili? Znanstvene teorije moramo eksplicitno naučiti i ovisno od truda kojega uložimo, baratat ćemo s teorijom i služiti se njome u praktične svrhe. Međutim, čini se da svatko tko upotrebljava jezik, upotrebljava i pučku psihologiju. Ljudi naprosto ne sjede u učionicama i ne čitaju iz knjiga, kako i na koji način upotrebljavati pučku psihologiju. Oni to naprosto, otprilike u vrijeme kada dobro usvoje jezik, znaju. Ljudi znaju kako upotrebljavati mentalni diskurs u svrhu objašnjavanja i predviđanja, a da toga ne trebaju biti svjesni. To je vrsta stečene vještine.⁷ Kako kroz interakciju s drugim ljudima učimo upotrebu jezika, tako učimo i upotrebu mentalnog diskursa. Ne trebamo eksplicitno znati strukturu i pravila gramatike i pučke psihologije da bismo ih upotrebljavali.

Pitanje je zašto proučavati pučku psihologiju? Zašto je trebamo podvrgnuti filozofijskoj analizi? Prvenstveno zato što se pučka psihologija čini istinitom teorijom. Ako je istinita, onda je se mora moći inkorporirati ili reducirati na fizičke znanosti, tj. potrebno je da proto-znanost učinimo pravom znanošću tako da odbacimo loše i zadržimo dobre dijelove teorije. Međutim, pitanje je, je li takvo nešto moguće?⁸

Prva opcija, da je takav program ostvariv, jest realistička opcija. Prema realizmu (Fodor 1987), pučka psihologija je u svojoj srži istinita teorija i entiteti koje pretpostavlja – postoje. Druga opcija, da takvo nešto nije moguće i da ne može ni u principu biti izvedivo, jest eliminativistička opcija. Prema eliminativizmu (Churchland 1981, 1999) pučka psihologija je neistinita teorija i entiteti koje pretpostavlja ne postoje. Pučku psihologiju treba odbaciti i zamijeniti drugom teorijom. Ovime opcije nisu iscrpljene. Treća opcija je instrumentalistička (Dennett 1987), prema kojoj je pučka psihologija samo korisno sredstvo, instrument kojim se služimo iako ne možemo tvrditi ništa o njenoj istinitosti.

U radu ću ukratko izložiti realističku poziciju, a zatim detaljno analizirati alternative eliminativizma i instrumentalizma. Pitanje je, mogu li ove pozicije ugroziti status pučke psihologije ili barem natjerati realiste da bolje opravdaju status pučke psihologije?

3. Osnovne postavke realističkog pristupa pučkoj psihologiji

Zašto pučka psihologija funkcionira? Zašto dobro objašnjava i zašto često predviđa ponašanje? Realistički odgovor glasi: zato što je istinita. Ono što je potrebno jest da tu proto-teoriju pretvorimo u pravu teoriju tako što ćemo utvrditi da entiteti pučke psihologije – vjerovanja, želje, propozicijski stavovi – odgovaraju na neki način stvarima u mozgu. Moraju postojati nekakvi neurološki korelati vjerovanja, želja, propozicijskih stavova itd. Realističku poziciju brani Jerry Fodor (1987) tvrdeći da se um sastoji od skupa unutarnjih simbola i kompjutacijskih procesa nad njima. To su stvarna unutarnja stanja koja imaju uzročnu moć. Fodorova pozicija naziva se *Reprezentacijska teorija uma*, a glasi:

- 1) Propozicijski stavovi »izvlače« kompjutacijske odnose prema unutarnjim reprezentacijama.
- 2) Mentalni procesi jesu uzročni procesi koji uključuju promjene između unutarnjih reprezentacija. (Clark 2001, 43)

Dakle, sadržaj i struktura, stvarnih uzročno aktivnih mentalnih stanja u našem mozgu, odgovaraju sadržaju i strukturi diskursa pučke psihologije. To funkcio-

nira na otprilike ovakav način: ako smo predvidjeli da će studenti pristupiti polaganju ispita 20. 1. u 14.00; i oni su uistinu pristupili ispitu u naznačeno vrijeme; na temelju toga što smo im pripisali *želju* da polože ispit i *vjerovanje* da je ispit 20. 1. u 14.00, tada predviđanje funkcionira zato što mozak studenta uistinu sadrži vjerovanje »ispit je 20. 1. u 14.00«. To vjerovanje uzrokuje daljnja mentalna stanja (npr. »*želim* dobiti dobru ocjenu«; »*nadam* se da ću pročitati svu literaturu«) i radnje (prikupljanje i čitanje literature). Međutim, problem s realističkim pristupom je da ništa, u znanstvenom smislu, ne ukazuje na to da uistinu postoje entiteti pučke psihologije. Kada otvorimo ljudski mozak možemo uočiti fiziološke i bio-kemijske procese, neurone i neuronske mreže, sinapse, neurotransmitere itd., ali ne možemo nigdje uočiti vjerovanja i želje. Pretpostavka realista da unutarnja stanja našeg mozga odgovaraju pučko psihološkom diskursu u konačnici bi se mogla pokazati pogrešnom pretpostavkom. Nema nigdje strukture koja bi odgovarala propozicijskim stavovima ili je, barem do sada, nismo pronašli. U svakom slučaju, ovaj problem otvara prostor eliminativizmu i instrumentalizmu. Što ako se pučka psihologija ne može inkorporirati; ili reducirati; u dobro učvršćene znanstvene teorije? Može li se pučka psihologija zamijeniti nekom drugom, boljom teorijom? Trebamo li težiti zamjeni teorije čak iako je ne možemo znanstveno opravdati?

Povijest znanosti svjedoči nam o raznim entitetima za koje se mislilo da stvarno postoje i koji su se u određenom vremenskom razdoblju činili nezamjenjivima. Međutim, ispostavilo se da entiteti, kao što su npr. eter i flogiston, nisu realni entiteti te su eliminirani iz znanstvenog objašnjenja. Hoće li se na toj listi jednom naći i entiteti pučke psihologije, tj. cjelokupni mentalni diskurs sa svojim uzročnim moćima?⁹ Eliminativni materijalisti tvrde upravo to. Pučku psihologiju treba eliminirati iz znanstvenog objašnjenja ljudskog ponašanja i zamijeniti je nekim drugim konceptom, koji će uključivati neurone, neurotransmitere, sinapse itd. (Churchland 1981, 1999). Pogledajmo поближе razloge za ovu radikalnu poziciju.

4. Eliminativizam

Eliminativist Churchland (1981, 1999) smatra da se pučka psihologija ne može reducirati na neku drugu teoriju, nego da je naprosto treba u dogledno vrijeme eliminirati iz objašnjenja i predviđanja ponašanja. Iako neke stare pojmove reduciramo na fizikalne pojmove, kao npr. »toplinu« na izrazito brzo gibanje molekula, to ne možemo učiniti s npr. vjerovanjem. Vjerovanje treba eliminirati, a ne reducirati na neku fizikalnu teoriju. Eliminacija entiteta u prirodnim znanostima nije ništa novo, pogledajmo jedan poznati primjer koji se koristi u raspravama o eliminaciji teoretskih entiteta:

7

Kao što određeni broj ljudi upotrebljava gramatiku vlastitog jezika iako ih nikada nitko nije naučio eksplicitna pravila. Štoviše, mogu biti izuzetno dobri u upotrebi, a ne razumjeti eksplicitno iznesena pravila.

8

Ovo pitanje, kao i cjelokupna rasprava u ovom radu, formulirano je u okviru materijalističke, objektivne, znanstvene, perspektive trećeg lica. Valja napomenuti da neki eminentni filozofi ne dijele ovu početnu pretpostavku. Tako

Nagel (1986) tvrdi da određeni fenomeni, kao što su mentalni fenomeni, ne mogu biti objašnjivi objektivnim znanstvenim metodama, tj. ne mogu se ni u principu reducirati na entitete suvremene znanosti.

9

Ideja zapravo i nije nova. U prvoj polovici 20. st. psihoanalitičari i bihevioristi eliminirali su svjesna mentalna stanja iz objašnjenja ljudskog ponašanja.

Eliminacija flogistona

U 18. stoljeću proces gorenja bio je objašnjavao teorijom sagorijevanja koja je sadržavala pretpostavljeni entitet flogiston. Znanstvenici su vjerovali da svaka goriva tvar sadrži flogiston i da se on oslobađa za vrijeme procesa gorenja. Drvene cjepanice sadrže flogiston, dok voda ne sadrži flogiston. Zato cjepanice gore, a voda ne gori. Teorija je zapravo dobro funkcionirala zato što je mogla objašnjavati zašto gorenje traje u prisustvu zraka – zato što određeni volumen zraka može zaprimiti određenu količinu flogistona. Kada zaustavimo dotok zraka, flogiston ispunji određeni volumen zraka i gorenje prestaje. Ovakvo objašnjenje gorenja bilo je dobar razlog da se prihvati postojanje neopservabilnog entiteta flogistona. Ali, sa scene ga je eliminirao Antoine Laurent de Lavoisier sa svojom teorijom kisika. Lavoisier je tvrdio da je gorenje interakcija između kisika i gorive tvari. Dok ima kisika traje i gorenje, kada se istroši volumen kisika prestaje gorenje. Dakle, dvije teorije su bile na sceni, teorija flogistona i Lavoisierova teorija. Presudila je činjenica da nakon sagorijevanja, tvar koja ostane ima veću težinu od one na početku gorenja. Kako je moguće da ako se iz neke tvari nešto oslobađa da ona bude na kraju teža? Nije moguće. Tvar je teža zato što nešto uzima iz okoline, a to je kisik. Lavoisierova teorija dobro objašnjava navedenu činjenicu, teorija flogistona ne objašnjava. Dakle, Lavoisierova teorija je zamijenila teoriju flogistona, na način da ju je eliminirala iz daljnje uporabe.¹⁰

U istom tonu započinje Churchland svoj članak »Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes« kojim uvodi ideju eliminacije pučke psihologije:

»... naša zdravo-razumska koncepcija psiholoških fenomena čini radikalno neistinitu teoriju, teoriju fundamentalno defektivnu tako da će principi i ontologija te teorije eventualno biti zamijenjeni, prije nego blago reducirani, s kompletiranom neuroznanostu.« (Churchland 1981, 568)

Vidjeli smo kako je teorija flogistona, unatoč dobroj objašnjavačkoj moći, eliminirana kada se pojavila alternativna teorija, objašnjavački bolja. Nije samo stvar u tome da je Lavoisierova teorija bolja teorija nego je sama teorija flogistona imala defektne elemente (ne može objasniti povećanje težine tvari nakon gorenja) koje su je dovodile u pitanje, čak i da nije bilo alternativne teorije. Postoje li u pučkoj psihologiji toliko defektni elementi koji mogu dovesti do njene eliminacije? Vidjeli smo u prvom poglavlju da su njeni glavni aduti dobro objašnjenje i predviđanje, međutim, Churchland (1981) navodi ozbiljne nedostatke pučke psihologije koji, prema njemu, prevladavaju nad inicijalnim prednostima teorije.

Prvo, ona je eksplanatorno ograničena. Pučka psihologija ne može objasniti razne vrste ludila, prirodu i funkciju sna, sposobnost memoriranja, sposobnosti učenja koje nisu vezane uz jezik, nesvjesne motoričke sposobnosti, perceptivne iluzije itd. Ona funkcionira dok je upotrebljavamo u rutinskoj svakodnevnoj domeni, međutim čim se odmaknemo od svakodnevnih uobičajenosti pučka psihologija »ostaje bez teksta«. Kako npr. objasniti ponašanje osobe s oštećenim mozgom u terminima propozicijskih stavova? Tako je npr. ponašanje osobe koja dobije epileptični napad neobjašnjivo u terminima pučke psihologije.

Drugo, pučka psihologija stagnira ili degenerira. Za očekivati je da se uspješne teorije nadograđuju i mijenjaju neke elemente tako da mogu objašnjavati sve više fenomena, a čini se da pučka psihologija ide u obrnutom smjeru. Ona je kroz ljudsku povijest više-manje uvijek ista, jedino se njeno područje primjene suzilo. Više ne objašnjavamo ponašanje prirode smatrajući da su more i vjetar *ljuti* na nas i da *žele* da im prinesemo žrtvu. Imamo meteorologiju, sa-

telitima pratimo kretanja uragana i sklonimo se pred neposrednom opasnošću. Ne trebamo ubijati životinje i ljude kako bi se more i vjetar udobrovoljili.¹¹

Treće, vjerojatno najvažnije, pučka psihologija nije u transteoretskoj koherenciji s drugim znanostima. Ona je otok sam za sebe. Sadržaj, struktura i termini pučke psihologije jednostavno se ne uklapaju u druge dobro utvrđene znanstvene teorije. Npr. u teoriju prirodne selekcije adekvatno se uklapa teorija kretanja kontinenta tako da nam je jasnija distribucija vrsta kroz povijest, zatim suvremena genetika objašnjava kako su se te vrste uspjevale održati prenošenjem gena, a zatim biokemija objašnjava temelje genetike itd.¹² Tako funkcioniraju uspješne znanstvene teorije, a čini se da tu nema mjesta pučkoj psihologiji. Slika svijeta i čovjeka koju gradi znanost, iako daleko od svoje potpunosti, ima koherentnu cjelovitost. Na koji način tome doprinosi pučka psihologija? Ako znanstvene teorije gledamo kao mozaik kojim gradimo sliku čovjeka i svijeta, čini se da pučko-psihološki diskurs ne možemo ugraditi u tu sliku. Prema Churchlandu (1981) nema i neće biti transteoretske koherencije između razvijene neuroznanosti i pučke psihologije, kao što ne može biti koherencije između alkemije i suvremene kemije (str. 572).

Jesu li eksplanatorna ograničenja, stagnacija i degeneracija te transteoretska nekoherentnost, koje navodi Churchland (1981), karakteristike koje mogu eventualno eliminirati pučku psihologiju? Valja imati na umu da se ipak radi o proto-teoriji čiji se glavni elementi mogu transferirati u pravu, znanstvenu teoriju. Tako suvremene psihološke znanosti barataju upravo s temeljnim elementima pučke psihologije i manipuliraju s njima na način da s njima objašnjavaju širi aspekt ljudskog ponašanja, da tvrde nešto novo o njima i da ih povezuju s drugim razvijenim znanostima. Npr. zašto je osoba *x* depresivna? Jedan od razloga – ili jedini razlog – može biti da pogrešno procjenjuje kvalitetu svog života, svoje sposobnosti i svoju vrijednost. Ona *pogrešno vjeruje* da joj je život ispod očekivane zadovoljavajuće razine, pogrešno vjeruje da nije dovoljno sposobna i pogrešno vjeruje da je bezvrijedna ili manje vrijedna od drugih. *Želi* stvari koje ne bi trebala željeti i *boji* se stvari kojih se ne bi trebala bojati. Psiho-terapeut treba u osobi *x* osvijestiti ta pogrešna vjerovanja kako bi se formirala nova, točnija vjerovanja, koja će biti u većem skladu sa stvarnošću i u konačnici rezultirati izlječenjem od depresije. Tvrdi se da *vjerovanja* mogu biti pogrešna, svjesna, nesvjesna, osviještena itd., a to su spoznaje znanstvene psihologije. Dakle, suvremena psihologija kojoj je u temelju pučko-psihološki diskurs širi područje objašnjenja i djelovanja u odnosu na izvorni doseg pučke psihologije, a moguće ju je i transteoretski povezati (npr. s teorijom evolucije).¹³

Međutim, ovakva argumentacija je krajnje problematična, zato što i dalje postoji veliki broj fenomena na koje ne možemo primijeniti pučko-psihološki diskurs. Iako se čini da se blaži oblici depresije mogu objasniti i liječiti razgovorom sa psiho-terapeutom u terminima vjerovanja i želja, nije jasno kako bi to trebalo funkcionirati u težim slučajevima. Shizofrenija se ne može liječiti ispravljanjem pogrešnih vjerovanja, nego je potrebna medikamentna procedura. Epilepsiji se ne može uopće pristupati u terminima vjerovanja i želja. Potrebna je neurološka, bio-kemijska ili kirurška intervencija. Kada znanstve-

10
Vidi: Ravenscroft (2005, 66–67).

11
Podrobnije o problemu pripisivanja mentalnih stanja biološkim fenomenima vidi u poglavlju *Instrumentalizam*.

12
Primjer s Darwinovom teorijom prirodne selekcije iznosi Ravenscroft (2005, 70).

13
Vidi: Ravenscroft (2005, 68–71).

ne teorije primjenjujemo na područje njihovog djelokruga, onda bi one, barem u principu, trebale *uvijek* funkcionirati u tom području. Pučko-psihološki diskurs suvremene psihologije naprosto se ne može primijeniti na određeni broj mentalnih fenomena te ustupa mjesto neurološkoj znanosti.¹⁴

Eliminativistička je strategija da se pažnja usmjeri upravo na ona područja ljudskih aktivnosti koje pučka psihologija ne može objasniti, tj. naglašava se njena djelomična, ograničena i površna uspješnost. Djelomična uspješnost, prema eliminativistima, ne može biti dovoljan razlog da bi se zaključivalo na istinitost teorije pučke psihologije.¹⁵

»... ona nema specijalna svojstva koja je čine empirijski neranjivom, nema jedinstvenu funkciju koja je čini nezamjenjivom, nema specijalni status bilo koje vrste (...). Propozicijski stavovi pučke psihologije ne konstituiraju neprobojnu barijeru naprednom toku neuroznanosti.« (Churchland 1981, 576, 579)

Dakle, s jedne strane, pučka psihologija izuzetno je uspješna u onim domenama ljudskog ponašanja na koje je možemo primijeniti, s druge strane, pučka psihologija ne može se primijeniti na kompleksnija područja ljudskih aktivnosti i mentalnih fenomena te ne vidimo moguću redukciju entiteta pučke psihologije na razvijene neuroznanosti. Dok realisti inzistiraju na pozitivnim karakteristikama teorije i izvlače realistički zaključak o stvarnom postojanju entiteta pučke psihologije, eliminativisti inzistiraju na negativnim karakteristikama teorije i izvlače eliminativistički zaključak, pri čemu Churchland (1999) ipak pristupa s dozom opreza te tvrdi da nije nužno da se cjelokupna teorija eliminira, nego je moguće da se određeni dijelovi teorije eliminiraju, a određeni reduciraju na neuroznanost, što je u konačnici empirijska stvar (str. 49).¹⁶

Međutim, unatoč optimističnom Churchlandovom predviđanju razvoja neuroznanosti koja će eliminirati glavninu pučko-psihološkog diskursa, čini se da pučko-psihološki diskurs i dalje ostaje imun na eliminaciju. Iako je od Churchlandova predviđanja eliminacije proteklo četrdesetak godina, a neurološka znanost doživjela značajnu ekspanziju, pučko-psihološki diskurs i dalje je ukorijenjen, kako u svakodnevnom, tako i u znanstveno-psihološkim objašnjenjima. Naprosto, čini se da razvoj fizikalnih znanosti za sobom ne povlači ujedno i eliminaciju entiteta pučke psihologije.

Nadalje, valja uočiti da realisti i eliminativisti dijele zajedničku pretpostavku, a to je da status pučke psihologije ovisi o internalnom moždanom sustavu. Naravno, realisti smatraju da je u svojoj srži pučka psihologija istiniti opis internalnog sustava, dok eliminativisti smatraju da je ona u svojoj srži pogrešan opis rada internalnog sustava. Ova pretpostavka, o opisu internalnog moždanog sustava, nije nužna kako bismo odredili status pučke psihologije.

Većina ljudi ne zna gotovo ništa o neurologiji, ali gotovo svi znaju kako koristiti pučku psihologiju u svakodnevnom objašnjenju i predviđanju. Ona je izuzetno koristan alat, čak iako je u svojoj osnovi pogrešna. Korisna je, praktična i dostupna bez obzira je li istinita ili nije. Čini se da i nije toliko važno odgovaraju li entiteti pučke psihologije internalnoj moždanoj strukturi, ako nam je u velikoj mjeri korisna. Na temelju tih karakteristika Dennett (1987) formira instrumentalistički pristup pučkoj psihologiji, kojega možemo promatrati kao alternativu realizmu i eliminativizmu.

5. Instrumentalizam

Dennettov instrumentalizam (1987) pučku psihologiju tretira kao apstraktnu teoriju, alat za predviđanje i objašnjavanje koji ne smijemo zamijeniti s

opisom internalnog moždanog sustava. Ne trebamo se upuštati u potragu za neurološkim korelatima entiteta pučke psihologije, ne samo zato što takve korelate nećemo pronaći nego i zato što je pučka psihologija samo određeni pristup koji zauzimamo prema objektima čije ponašanje objašnjavamo i predviđamo. To nije *opisivanje* unutarnjih mentalnih stanja s uzročnom moći, nego *prispisivanje* mentalnih stanja:

»Nije tako da mi pripisujemo vjerovanja i želje samo stvarima u kojima nalazimo internalne reprezentacije, nego kada otkrijemo neki objekt za kojega intencionalna strategija radi, mi nastojimo interpretirati neke od njegovih unutarnjih stanja ili procesa kao internalnu reprezentaciju.« (Dennett 1987, 32)

Dennettov instrumentalizam slaže se s Churchlandovim eliminativizmom u tome što smatra da nema redukcije entiteta pučke psihologije na neurološke korelate, ali razlikuje se u tome što se ne zalaže za eliminaciju.

Zanimljiva je Dennettova (1987) usporedba pučke psihologije s pučkom fizikom. Pučka fizika sadrži neke zakonitosti koje se kasnije mogu reducirati na znanstvenu fiziku. Npr. naučili smo da magneti privlače željezo, ali ne trebamo znati – i najčešće niti ne znamo – zašto je tomu tako. Ne znamo kakva je internalna mikrofizička struktura materijala koja omogućuje navedeno svojstvo. Znanstvena fizika objašnjava zašto magneti privlače željezo opisujući mikrofizičku strukturu materijala, tj. ona nam objašnjava ono što na neki način znamo.¹⁷ Pučku psihologiju i pučku fiziku znamo upotrebljavati i bez eventualne redukcije na znanstvenu teoriju, ali razlika je u tome što se pučka fizika može reducirati na znanstvenu fizikalnu teoriju, dok s pučkom psihologijom to nije slučaj. Nema teoretskih veza između entiteta pučke psihologije i entiteta dobro utvrđenih fizikalnih znanosti, kao što tvrdi Churchland. Za razliku od Churchlanda, kao što je već rečeno, Dennettu ovo nije razlog za eliminaciju upravo zato što smatra pučku psihologiju racionalnom metodom interpretacije i predviđanja, koja je idealizirana i apstraktna, a »koja se razvila zato što funkcionira i funkcionira zato što smo je razvili« (Dennett 1987, 48).

14

Teorija atoma uvijek funkcionira, bez obzira na kompleksnost područja. Npr. funkcioniranje ljudskog tijela, nuklearni procesi, proizvodnja sintetičkih materijala itd. Objasnjavamo, predviđamo, stvaramo i proizvodimo stvari koristeći teoriju atoma bez obzira na kompleksnost toga s čime se bavimo.

15

Vidi: Mišćević, Smokrović (1989, 25–34).

16

Pitanje je, je li eliminativizam samopobijajuća pozicija? Ako eliminativisti vjeruju da je pučka psihologija pogrešna teorija i ako je žele eliminirati, nije li sama ideja eliminativizma inkohherentna? Ako su eliminativistički iskazi istiniti i nema entiteta o kojima se govori, čini se da ti iskazi nemaju značenje. Npr. ako je iskaz »vjerujem da ne postoje vjerovanja« istinit, onda on ne može biti istinit. Međutim, čini se da ovaj prigovor uzima kao dokazano ono što tek treba dokazati, tj. pretpostavlja teoriju značenja iskaza koja je utemeljena na pučkoj psihologiji, a to je upravo ono što je u pitanju. Dakle, ako je elimi-

nativizam istinit, značenje iskaza mora imati neki drugi izvor. Churchland (1999) odgovor potkrepljuje analogijom s *vital spiritom* iz 17. st., za kojega se formulirao sličan prigovor: »Anti-vitalist tvrdi da ne postoji tako nešto kao što je životni duh. Ali ova je tvrdnja inkohherentna. Ako je tvrdnja istinita, tada onaj koji to tvrdi nema životni duh i, prema tome, mora biti mrtav. Ali ako on je mrtav, tada je njegova tvrdnja samo besmisleni niz znakova, lišen značenja i istine. Očito, pretpostavka da je antivitalizam istinit povlači za sobom to da ne može biti istinit.« (str. 48) Budući da je očito da ovaj prigovor nije plauzibilan, onda nije plauzibilan ni prigovor o inkohherentnosti eliminativizma.

17

Jednako vrijedi i za redukciju kemije na fiziku. Teorija valencije je dobro funkcionirala i prije fizikalnog mikrofizičkog objašnjenja, tj. kemičari su upotrebljavali teoriju valencije i prije nego što su fizičari otkrili mikrostrukturu elemenata. Ovakvu redukciju smatramo uspjehom u znanosti i tome težimo i s ostalim znanostima (Dennett 1987, 7, 45).

Entiteti pučke psihologije, prema instrumentalističkom shvaćanju, jesu pretpostavljeni teoretski entiteti, ali ne na isti način kao što su atomi pretpostavljeni teoretski entiteti. Razlika potječe od Hansa Reichenbacha (1938.) koji je teoretske termine dijelio u dvije skupine: *illata* i *abstracta*. *Illata* jesu oni teoretski entiteti za koje pretpostavljamo da postoje u stvarnosti da bismo objasnili određene fenomene, dok su *abstracta* oni teoretski entiteti koje smo logički konstruirali da bi nam koristili na određeni način. Tako atomi spadaju u prvu grupu – *illata*, a u drugoj su grupi npr. meridijani i paralele. Oni su *abstracta* tj. logički konstrukti.¹⁸

Tako, u strogom ontološkom smislu, ne postoje meridijani i paralele na zemaljskoj kugli, nego smo ih mi iz određenog interesa izmislili. To što oni objektivno ne postoje nije razlog da ih eliminiramo iako ih ne možemo reducirati na neke bazične fizikalne entitete. Meridijani i paralele jesu svrhovito-pretpostavljeni entiteti koji služe boljem snalaženju u prostoru i ne treba nam korelacija s nekim fizikalnim objektivno-postojećim entitetima da bismo ih uspješno koristili. Upravo je to slučaj i s entitetima pučke psihologije. Entiteti pučke psihologije, kao što su vjerovanja i želje, prema Dennettu, nisu ništa drugo nego *abstracta*, odnosno naše logičke konstrukcije implementirane u stvarnost.

Doseg pučke psihologije i status vjerovatelja

Dakle, Dennett (1987, 52–53) tretira pučku psihologiju kao:

- a) idealiziranu teoriju koja određuje što određeni sustav *treba* vjerovati i željeti da bismo objasnili i predvidjeli njegovo ponašanje;
- b) apstraktnu teoriju koja nije opis unutarnjih stanja s uzročnom moći određenog sustava;
- c) instrumentalističku teoriju prema kojoj njeni entiteti postoje kao logičke konstrukcije.

To nije teorija koja je rezervirana za objašnjenje i predviđanje ljudskog ponašanja, nego za bilo koji fizički sustav kojemu odlučimo pripisati vjerovanja i želje da bismo objasnili i predvidjeli njegovo ponašanje. Upravo zato, Dennett je naziva *teorijom intencionalnih sustava*. Kakva je internalna realizacija pojedinog sustava, u kontekstu pripisivanja vjerovanja i želja, uopće nije važno. Kao u slučaju logičkog bihevizma koji ono što je unutar naših glava tretira kao crnu kutiju, tako i Dennettu, u smislu određenja statusa pučke psihologije, nije važna internalna konstrukcija sustava; ona je crna kutija, tj. pučka psihologija neka je vrsta »holističkog logičkog bihevizma« (Dennett 1987, 58). Tako shvaćena teorija služi nam za objašnjenja i predviđanja djelovanja bilo kojega sustava kojega odlučimo tretirati kao intencionalni sustav. Dakle, mi zapravo *pristupamo* određenim objektima na način da im pripisujemo vjerovanja, želje i racionalnost te iz toga izvodimo objašnjenja i predviđanja. Prema Dennettu, tri su načina na koji možemo pristupati objektima da bismo objasnili i predvidjeli njihovo djelovanje ili ponašanje (1987, 16–19):

- a) fizički pristup – prema kojemu trebamo znati mikrofizičku strukturu objekta i fizikalne zakonitosti koje vladaju
- b) dizajn pristup – prema kojemu trebamo pretpostaviti za što je objekt dizajniran;
- c) intencionalni pristup – prema kojemu objektu pripisujemo vjerovanje, želje i racionalnost.

O našim praktičnim interesima i o tome koliko poznajemo internalnu strukturu sustava ovisi kojem sustavu ćemo pristupiti na koji način. U principu, svim sustavima možemo pristupati na intencionalni način, ali ne možemo svim sustavima pristupati fizičkim ili dizajn pristupom. Pogledajmo zašto je tomu tako.

Uzmimo za primjer jedan relativno složen fizički sustav – automobil s motorom na unutarnje sagorijevanje. Kojim pristupom možemo objasniti i predvidjeti ponašanje automobila? Ovisi o tome koliko poznajemo internalnu strukturu i što nam je u praktičnom interesu. Određeni broj ljudi zna izuzetno malo o internalnoj strukturi automobila, a pogotovo o internalnoj strukturi motora s unutarnjim sagorijevanjem. Unatoč tomu, znaju kako upravljati automobilom zato što imaju dovoljno dobre pretpostavke o tome za što je automobil dizajniran. Međutim, ukoliko se pojavi problem u internalnoj strukturi, npr. neispravna mješavina goriva i kisika za sagorijevanje, utoliko automobil neće ispravno funkcionirati. Objašnjenje nefunkcionalnosti kretat će se u srazmjeru s našim poznavanjem internalne strukture. Ako ne znamo baš ništa o motorima s unutarnjim sagorijevanjem, upotrijebit ćemo intencionalni pristup »automobil *ne želi* upaliti jer mu je hladno«, ili, u obliku propozicijskog stava, »*vjeruje* da mu je hladno«. Inženjer koji je konstruirao motor može se složiti s navedenom intencionalnom tvrdnjom, ali će svoje objašnjenje dati pomoću fizičkog pristupa: »Motor ne pali zato što je omjer gorive smjese benzina i zraka neispravan«. Još preciznije: »Preveliki je udio molekula kisika u gorivoj smjesi, što je uzrokovano puknućem bloka motora, što je uzrokovano zamorom materijala, tj. slabljenjem atomarnih veza u materijalu.« Fizički pristup bolji je pristup, u smislu da njegova objašnjenja ne traže daljnja objašnjenja. Kada se jednom spustimo na atomarnu razinu i damo objašnjenje na toj osnovnoj razini, čini se da je naša znatiželja zadovoljena. Tako je Pierre Laplace, svojom doktrinom sveopćeg determinizma, smatrao da fizički pristup, u principu, može objasniti univerzum:

»Jedna inteligencija, koja bi u danom trenutku poznavala sve sile koje djeluju u prirodi, kao i uzajamni položaj svih bića od kojih se priroda sastoji, mogla bi, ako bi bila dovoljno obimna da sve ove podatke podvrgne analizi, obuhvatiti u jednoj jedinjoj formuli i kretanja najvećih nebeskih tijela i kretanja najlakšeg atoma; ništa za nju ne bi bilo neizvjesno; i budućnost i prošlost bile bi pred njenim očima otvorene.«¹⁹

Međutim, mi nismo ta »jedna inteligencija« na koju Laplace misli i znamo jako malo o izuzetno kompleksnim sustavima. Postoje toliko kompleksni sustavi – daleko kompleksniji od automobila i motora s unutarnjim sagorijevanjem – čiji rad *mi* ne možemo objasniti fizičkim pristupom. Ako o internalnoj strukturi nekog kompleksnog sustava znamo malo ili ništa, onda fizički pristup objašnjenja i predviđanja otpada. Za takve sustave preostaju nam dizajn pristup i intencionalni pristup.

Dizajn pristup koristimo kada objašnjavamo i predviđamo ponašanje relativno kompliciranih artefakata koje svakodnevno koristimo. Osim automobila, to radimo i s računalima, mikrovalnim pećnicama, mobilnim uređajima, satelitskim navigacijskim uređajima itd. Često ne poznamo njihovu mikrofizičku strukturu i temeljne principe rada, ali na temelju dizajna uspješno koristimo takve uređaje, tj. predviđamo kako će oni djelovati. Artefakte je dizajni-

18

Vidi: Dennett (1987, 53).

19

Vidi: *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, sv. 4, 1964, 518. Kao primjer za fizički pristup i Dennett navodi Laplacea (1987, 16).

rao čovjek za određene svrhe, a tko je dizajnirao biološke sustave i ljude? Dennettov (1987) odgovor je, naravno, evolucionistički. Biološki sustavi jesu dizajnirani u evucijskom smislu, tj. oni su produkti koji su proizašli iz prirodnog odabira određenih svojstava kroz dugi niz godina i generacija. Objašnjavat ćemo i predviđati ponašanje takvog biološkog sustava tako da pretpostavimo za što je on, u evucijskom smislu, dizajniran. Npr. u određenom životnom okolišu, morski puž ima oklop koji je evucijski dizajniran (prirodnim odabirom) da bi se obranio od napada morskoga raka. Drugim riječima, oklop je dizajniran da bi izdržao pritisak rakovih klijesta, a nije nužno da objašnjenje damo u biološko-kemijsko-fizikalnim mehanizmima stvaranja oklopa, dovoljno je pozivanje na dizajn. Međutim, relativno je lako dokučiti dizajn puževa oklopa, ali za što su dizajnirani izuzetno kompleksni biološki sustavi, poput ljudi? U nekim slučajevima, ne samo da ne možemo koristiti fizički pristup nego ne možemo koristiti ni dizajn pristup za objašnjenja i predviđanja. Dizajn može biti izuzetno kompliciran ili nama u potpunosti nepoznat. U tom slučaju, ono što nam preostaje je intencionalni pristup. Prema Dennettu, ono što u tim slučajevima radimo je to da *pripisujemo* sustavu skup vjerovanja, želja i racionalnost i tako dobijemo željeno objašnjenje i predviđanje. Ljudi su upravo takvi biološki sustavi za koje je primjeren intencionalni pristup.²⁰

Međutim, ključno u Dennettovom instrumentalizmu nije samo to da mi koristimo intencionalni pristup tamo gdje ne možemo koristiti fizički ili dizajn pristup nego i to da mi, u principu, možemo koristiti intencionalni pristup prema bilo kojem sustavu. I ono što se na prvi pogled, ako prihvaćamo pretpostavku o korelaciji propozicijskih stavova s unutarnjim stanjima mozga, može činiti čudnim, intencionalni pristup uvijek funkcionira. Dakle, u slučaju izuzetno kompleksnih fizičkih sustava jedini pristup koji nam daje željeno objašnjenje i predviđanje intencionalni je pristup, ali jednako tako, možemo ga upotrebljavati i na sustavima jednostavne internalne strukture, čak iako bismo ih mogli podvrgnuti dizajn ili fizičkom pristupu. Pogledajmo, prema tome, doseg intencionalnog pristupa i implikacije koje takav doseg ima:

- a) Ljudi: zašto je Claus von Stauffenberg postavio eksploziv u Vučjoj jazbini? Zato što je *želio* ubiti Hitlera i spasiti Njemačku i zato što je *vjerovao* da će eksplozija ubiti Hitlera. Ili, zašto je vjerski fanatik kamionom pregažio ljude? Zato što *vjeruje* da je ubijanje nevjernika i ljudi druge vjere ono što i Bog *želi*, a *želi* djelovati u skladu s Božjim uputama.
- b) Kolektivi: zašto je Japan napao Pearl Harbor? Zato što je *želio* potpunu dominaciju na Pacifiku, a *vjerovao* je da će to postići uništenjem američke pacifičke flote. Ili, zašto je Real Madrid najuspješniji nogometni klub? Zato što *želi* osvojiti najviše naslova prvaka, a *vjeruje* da će to učiniti dobrom kupoprodajom igrača.
- c) Životinje: zašto mačka sjedi ispred frižidera? Zato što *vjeruje* da je u njemu hrana i *želi* jesti. Ili, hoće li se pčele vratiti u košnicu nakon oprašivanja? Hoće. Zašto? Zato što *vjeruju* da su košnice na točno određenoj lokaciji, a *žele* se vratiti u svoju košnicu.
- d) Biljke i kukci: zašto Venerina muholovka ispušta nektar? Zato što *želi* uloviti kukce i *vjeruje* da je to način za lov kukaca. Ti isti kukci *žele* piti slatki nektar i *vjeruju* da je to dobar izvor nektara. Ili, zašto je *Boscia albitrunca* drvo koje je uvijek zeleno? Zato što *voli* rasti na kamenitim mjestima, *želi* pronaći vodu u što većim dubinama i zato duboko pušta korijenje te, naravno, *vjeruje* da će tamo pronaći vodu da bi raslo i bilo zeleno.²¹

- e) Mikroskopski entiteti: zašto bijele krvne stanice traže i love bakterije koje se skrivaju između crvenih krvnih stanica? Zato što *vjeruju* da su bakterije štetne i *žele* ih uloviti i uništiti. Bakterije u isto vrijeme *vjeruju* da im prijete opasnost i *žele* pobjeći. Ili, zašto maligne stanice raka napadaju limfne čvorove? Zato što *vjeruju* da je to način na koji se mogu brzo proširiti u druge dijelove tijela, a *žele* rast i razvoj na drugim mjestima u tijelu.
- f) Artefakti: zašto samonavodeći projektil juri prema avionu? Zato što *vjeruje* da je avion na određenoj lokaciji i *želi* ga uništiti. Ili, zašto se termostat uključio da bi podignuo temperaturu? Zato što *vjeruje* da je temperatura preniska, a *želi* održavati konstantnu temperaturu.
- g) Prirodni nedizajnirani fenomeni: zašto je munja udarila u krov zgrade? Zato što *želi* pronaći najkraći put između oblaka i zemlje, a *vjeruje* da je najviši vrh u okolini upravo najkraći put.²²

Iz gore navedenih primjera vidljivo je da možemo koristiti intencionalni pristup bez ograničenja na određenu vrstu entiteta, živih ili neživih, dizajniranih ili nedizajniranih, makroskopskih ili mikroskopskih, složenih ili jednostavnih, naprosto, možemo ga koristiti na svemu što želimo objašnjavati. I to često i činimo. Osim laika u svakodnevnom objašnjavanju i predviđanju, koriste ga i znanstvenici: psiholozi, biolozi, onkolozi, inženjeri itd.²³ Za sve gore navedene primjere možemo upotrijebiti intencionalni pristup, a samo za neke dizajn pristup ili fizički pristup. Tamo gdje ne znamo dovoljno o internalnim mehanizmima i u slučajevima kada želimo brzo i jednostavno objašnjenje upotrebljavamo intencionalni pristup. Tamo gdje dobro poznajemo internalne mehanizme i tražimo dublja objašnjenja služimo se dizajn ili fizičkim pristupom. Tako onkolog pacijentu laiku može objasniti postupak liječenja u intencionalnim terminima: »Dobit ćete lijek koji će tražiti stanice karcinoma u organizmu i *željet* će uništiti samo njih.« Međutim, onkolog u znanstvenom radu daje objašnjenja na molekularnoj, fizičkoj razini, u terminima proteina, receptora, enzima itd. Psihijatar pacijentu objašnjava djelovanje antipsihotika: »Dobit ćete lijek tako da nećete više *vjerovati* da vas ljudi progone i nećete se *željeti* ubiti.« Međutim, farmaceut treba djelovanje objasniti na molekularnom, fizičkom nivou, u terminima neurona, dopaminskih i serotoninskih receptora itd. Ovisno o našem praktičnom interesu i o poznavanju internalne strukture sustava, mi se u objašnjenju i predviđanju krećemo kroz tri različita pristupa. Dakle, prema Dennettu, pitanje pristupa samo je pitanje interesa i praktične upotrebe, a u nekim znanstvenim područjima, kao što je evolucijska biologija, unatoč tome što dobro znamo internalnu strukturu, ipak intencionalna objašnjenja imaju prednost:

20

Mi znamo za što je dizajniran bubreg, ali za što je dizajniran mozak ili pojedini dijelovi mozga?

21

Korijenje ovog drveta može dosegnuti dubinu do približno sedamdeset metara.

22

Vidi: Dennett (1987, 21–22). Primjeri s munjom, bijelim krvnim stanicama i termostatom Dennetovi su primjeri. Ovdje se valja osvrnuti na Russellov uvid da su propozicijski stavovi logički nezavisni od propozicija.

Kada računalo na monitoru pokaže »2 + 2 = 4«, iz toga ne slijedi da računalo *ima* vjerovanje da je »2 + 2 = 4« (primjer je predložio jedan od recenzenata članka). Međutim, Dennett ne tvrdi da računalo ima vjerovanje, nego da se njemu, kao i svim drugim intencionalnim sustavima, može pristupiti na način da im *prispisujemo* vjerovanja.

23

Npr. treba nam takva vrsta pametnog lijeka za karcinome koja će *željeti* uništavati samo stanice raka; npr. treba zavarati biljke tako da *vjeruju* da je vrijeme cvjetanja itd.

»Ako se u određenoj okolini pojavi otrovna vrsta kukaca, bit će u prednosti one ptice i šišmiši koji će *vjerovati* da ti kukci nisu dobri za jelo. S obzirom na veliku razliku u neuralnoj strukturi, genetičkom naslijeđu i perceptualnim sposobnostima između ptica i šišmiša, čini se nevjerovatnim da ova korisna osobina koju dijele (izbjegavanje štetnih kukaca) ima zajednički opis na nekom više konkretnom ili manje apstraktnom nivou, nego što je to opis pomoću intencionalne teorije.« (Dennett 1987, 59)

Dakle, eliminacije entiteta pučke psihologije nema ni u nekim slučajevima kada dobro poznajemo internalnu strukturu i mehanizme zato što nam je praktičnije i korisnije upotrijebiti intencionalni pristup od fizičkog pristupa za objašnjavanje i predviđanje ponašanja. Budući da nema ograničenja u upotrebi intencionalnog pristupa i budući da je intencionalni pristup najadekvatniji pristup čak i u nekim slučajevima kada dobro poznajemo internalne mehanizme sustava, onda je pučka psihologija teorija koja nije kandidat za eliminaciju. Zašto bismo eliminirali idealiziranu, apstraktnu, instrumentalističku teoriju koju smo razvili za potrebe brzog i praktičnog objašnjenja i predviđanja i koja tako dobro funkcionira u širokoj domeni? To bi bilo kao da eliminiramo meridijane i paralele koje smo prethodno smislili i razvili za snalaženje u prostoru. Jednostavno je, praktično i dobro funkcionira. To što meridijani i paralele ne korespondiraju s nekakvim fizičkim činjenicama na Zemlji esencijalna je karakteristika same teorije, a ne njen nedostatak. Entiteti pučke psihologije, kao i meridijani i paralele, ne postoje kao što postoje stolovi ili atomi, ali to nije važno za prihvatanje teorije. Dobar instrument je dobar instrument, bez obzira na njegov ontološki status.

Prihvatimo li Dennettov instrumentalizam, ono što se mijenja nije upotreba pučke psihologije, nego naše razumijevanje *statusa pravih vjerovatelja*. Realisti smatraju da uvidom u unutarnje činjenice sustava u principu možemo utvrditi ima li neko biće vjerovanja/želje ili nema. Tako je za očekivati da ćemo kod ljudskih bića pronaći unutarnje činjenice koje odgovaraju vjerovanjima/željama, a kod npr. bijelih krvnih stanica, sasvim je izvjesno, takvo nešto nećemo pronaći. Jasno je, prema realistima, da neka bića jesu pravi vjerovatelji, a da neka bića, stvari i pojave, tretiramo *kao da* imaju vjerovanja/želje iako ih očito nemaju. Nije nam baš jasno gdje u skali bića započinje metaforički govor, a gdje uistinu govorimo o pravim vjerovateljima, ali granica sasvim sigurno postoji. Dapače, unatoč tomu što vjerovanja/želje jesu stvar stupnjevite raspodjele u bićima, očito je da neka bića jesu pravi vjerovatelji, a neka nisu. S druge strane, za eliminativiste stvar je jasna. Nema unutarnjih činjenica koje odgovaraju vjerovanjima/željama uopće, dakle, ne postoje pravi vjerovatelji. Drugim riječima, sve entitete tretiramo kao da imaju vjerovanja/želje, a uistinu ni jedan entitet ih nema.

Međutim, Dennettov instrumentalizam ne zahtijeva vezu s unutarnjim činjenicama, tj. nisu unutarnje činjenice te koje presuđuju koji je entitet pravi vjerovatelj, a koji nije. Ako je tomu tako, onda su pravi vjerovatelji oni entiteti kojima mi pristupamo intencionalnim pristupom, bez obzira na njihovu unutarnju kompleksnost. Je li nešto čovjek ili termostat, u primjeni intencionalnog pristupa nije važno, a samim time možemo reći da su i čovjek i termostat vjerovatelji:

»... svaki objekt čije je ponašanje predvidljivo pomoću ove strategije je u punom smislu riječi vjerovatelj. Pravi vjerovatelj znači biti intencionalni sustav, sustav čije je ponašanje pouzdano predvidljivo prema intencionalnoj strategiji (...). Nema magičnog trenutka u tranziciji iz jednostavnog termostata u sustav koji stvarno ima unutarnje reprezentacije svijeta oko njega.« (Dennett 1987, 29, 32)

Svojstvo koje tražimo da bismo odredili prave vjerovatelje nije korespondencija s unutarnjim činjenicama, nego je to svojstvo: »biti objašnjiv/predvidljiv intencionalnim pristupom« (Dennett 1987). Govor o vjerovanjima/željama nije metaforičan ni za jednu vrstu bića, a realističan je u onoj mjeri u kojoj postoje apstraktni entiteti, a ne konkretne fizičke realizacije. Prema tome, možemo sumirati tvrdnje prethodno razmatrane tri pozicije:

1) Realizam

- entiteti o kojima govori pučka psihologija jesu realni entiteti
- ti entiteti realizirani su u internalnoj konstituciji bića
- koherencija ili redukcija između pučke psihologije i fizikalnih znanosti je ostvariva
- je li nešto vjerovatelj ili nije ovisi o internalnoj konstituciji bića
- neka bića jesu pravi vjerovatelji, a neka bića su samo metaforično vjerovatelji
- pučka psihologija u svojoj srži istinita je teorija

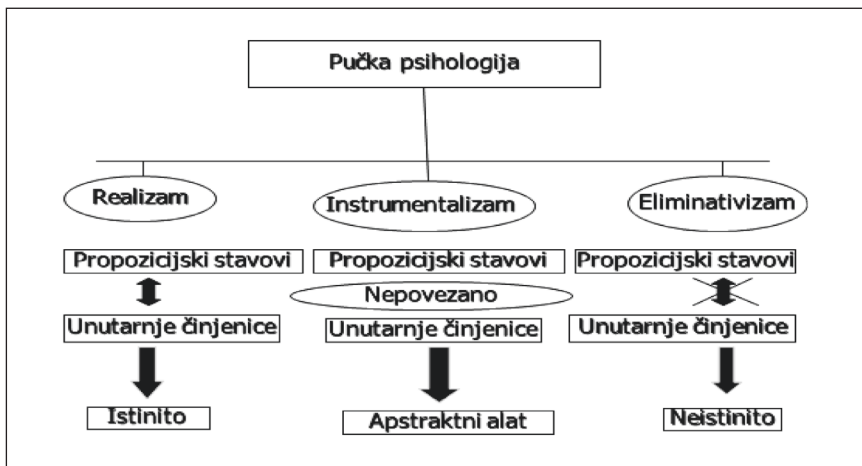
2) Eliminativizam

- entiteti o kojima govori pučka psihologija nisu realni entiteti
- ti entiteti nisu realizirani u internalnoj konstituciji bića
- koherencija ili redukcija između pučke psihologije i fizikalnih znanosti nije ostvariva
- je li nešto vjerovatelj ili nije ovisi o internalnoj konstituciji bića
- nijedno biće nije vjerovatelj
- pučka psihologija je neistinita teorija i treba je eliminirati

3) Instrumentalizam

- entiteti o kojima govori pučka psihologija u strogom ontološkom smislu nisu realni entiteti
- ti entiteti nisu realizirani u internalnoj konstituciji bića
- koherencija ili redukcija između pučke psihologije i fizikalnih znanosti nije ostvariva
- je li nešto vjerovatelj ili nije ovisi o pridavanju statusa vjerovatelja
- bilo koje biće kojemu pridajemo status vjerovatelja jest vjerovatelj
- pučka psihologija je apstraktna, idealizirajuća teorija i treba je zadržati

Dakle, možemo uočiti da realisti i eliminativisti razrješenje ontološkog statusa pučke psihologije vide u empirijskim istraživanjima. Očekuju da će znanost u konačnici odrediti status pučke psihologije. Prema realistima, znanstvena istraživanja potvrdit će postojanje entiteta koji su u srži pučke psihologije, dok se prema eliminativistima tako nešto neće nikada dogoditi te će teorija pučke psihologije u konačnici biti opovrgnuta – još jedan u nizu mitova koja je znanost razotkrila. Međutim, iako instrumentalisti također ne očekuju znanstveno opravdanje pučko-psihološkog diskursa, to ne predstavlja opasnost za pučku psihologiju zato što je ona apstraktna instrumentalistička teorija koja ne zahtijeva znanstveno opravdanje (vidi »Slika 1«).

Slika 1: pregled znanstvenih perspektiva prema mentalnom diskursu pučke psihologije (autor: Marin Biondić)

Dakle, suočeni, s jedne strane, (a) dobrom uspješnosti u širokoj domeni primjene, (b) nepostojanjem alternativnih teorija i (c) jednostavnom i praktičnom upotrebom te, s druge strane, (a) izoliranošću od fizikalnih teorija kao što je neuroznanost i (b) ograničenom primjenom u kompleksnim fenomenima, pitanje je u kojem smjeru bismo trebali razvijati teoriju? U smjeru moguće redukcije na fizikalne znanosti, u smjeru postepene eliminacije ili u smjeru razvijanja apstraktne teorije neovisne od fizikalnih znanosti? Budući da se pučko-psihološki diskurs uspješno upotrebljava nekoliko tisuća godina i da jednostavno nema konkurentne teorije koja bi zamijenila svakodnevno objašnjenje i predviđanje, smatram da valja ispitati mogućnost moguće redukcije na fizikalne znanosti, iako to trenutno nije obećavajuće. Zapravo, čini se da je mali korak od Dennettova instrumentalizma do neke vrste realizma te treba ispitati mogućnost je li tako nešto izvedivo. Izuzev toga, preostala bi nam eliminacija, ali bez jasne alternative.

6. Instrumentalizam i razasuta uzročnost

Ono što je stvarno i objektivno u raspravi o pučkoj psihologiji, a s čime se slažu svi sudionici u raspravi, jesu *uzorci ponašanja*. Tako i Dennetov instrumentalizam opisuje uzorke ponašanja, ali ne opisuje *uzroke* ponašanja. Upravo na temelju vidljivog, objektivnog i dobro dizajniranog ponašanja nekog sustava mi primjenjujemo intencionalni pristup, iako ne tvrdimo ništa ujedno o samom internalnom uzročnom mehanizmu.²⁴ Ponašanje je realno i vidljivo, ali mehanizmi uzrokovanja toga ponašanja nisu vidljivi. Koji su to skriveni uzročni mehanizmi koji proizvode vidljive uzorke ponašanja, pitanje je čiji odgovor, prema Dennettu, ne određuje status pučke psihologije. Ali, odgovor na ovo pitanje određuje status pučke psihologije prema realistima i eliminativistima. Oni tretiraju vjerovanja i želje kao uzročne mehanizme. Time, naravno, eliminativisti tvrde da takav uzročni mehanizam uopće ne postoji. Jesu li vjerovanja i želje stvarni *uzroci uzoraka* ponašanja? Mogu li ti mentalni entiteti imati takvu uzročnu ulogu u svijetu fizikalnih uzročnih odnosa? Ako vjerujem da je limenka piva u hladnjaku i želim piti pivo, otvorit ću hladnjak, uzeti limenku, utočiti u čašu i ispitati pivo. Ako smo realisti, moramo tvrditi da »vjerovanje da je pivo u frižideru« započinje *uzročni proces* aktivacije mojih nogu i ruku. Vjerovanje je uzročni element, na neki način, kao što je bijela bi-

ljarska kugla uzročni element za pokretanje ostalih biljarskih kugli. Međutim, možda upravo u ovakvom shvaćanju uzrokovanja leži problem. Kao što tvrdi Clark (2001, 54), valja razlikovati tvrdnju da je vjerovanje uzrok ponašanja, od tvrdnje da postoji individualizirana unutarnja »stvar« koja odgovara tom vjerovanju prema principu jedan na jedan. Pogledajmo rekonstruirani Clarkov primjer:

»Tridesetih godina dvadesetog stoljeća svijet je pogodila velika ekonomska kriza. Nezaposlenost je u nekim zemljama iznosila i preko 50 %. Kada je trebalo objasniti koji je uzrok tako velike nezaposlenosti u npr. Njemačkoj, odgovor je glasio da je to zbog globalne depresije. Dakle, globalna depresija uzrokovala je povećanje nezaposlenosti u Njemačkoj. Sintagma globalna depresija imenuje ono što se može nazvati razasuti uzroci. Vrsta uzrokovanja koju zamišljamo u takvom slučaju razlikuje se od vrste uzrokovanja kojom npr. jedna biljarska kugla pokreće drugu. Takva uzročnost može se smatrati silom koja potječe od kombinacije i interakcije mnogobrojnih, prostorno raspršenih faktora, koja na kraju utječe na porast nezaposlenosti na nekom određenom prostoru. Ali zasigurno u tome ne postoji ništa što korespondira »biljarskom« uzrokovanju. To nije slika prema kojoj jedan realni objekt pokreće drugi realni objekt.«²⁵

Dakle, nije »globalna depresija« nešto lako senzorno uočljivo kao bijela biljarska kugla koja »razbija« skup kugli na biljarskom stolu, nego je »globalna depresija« termin koji pokriva *razasutu uzročnost* koja može »razbiti« ekonomski sustav neke države. Koji je to skup uzroka i kakva je priroda njihove međusobne interakcije, koji je pokriven terminom globalne depresije, krajnje je problematično pitanje oko kojega se ekonomski stručnjaci razilaze, ali nitko se među njima ne razilazi oko toga da takvi uzroci postoje i nitko ne tvrdi da ekonomski kolaps nastaje bezuzročno. Dakle, zbog određenih objašnjava-laćkih svrha, različite fizičke utjecaje u prostoru i u određenom vremenu, tretiramo kao jedinstven fizički uzrok, iako realno nema *jedinstvenog* fizičkog uzroka (Clark 2001, 54–55). Pitanje je možemo li različite fizičke uzroke u našim glavama tretirati kao jedinstven fizički uzrok, kojeg imenuju termini pučke psihologije, iako realno nema *jedinstvenog* fizičkog uzroka? Ovo je u najmanju ruku obećavajuća strategija, koju zastupa i Clark (2001).

Kada neurokirurg otvori lubanju živog pacijenta, neće pronaći *jedinstveni* neurološki korelat pučko-psihološkog diskursa, npr. »vjerujem da je pivo u hladnjaku«, ali to ne znači da uopće nema neuroloških korelata entiteta pučke psihologije. Čini se plauzibilnim tvrditi da postoje razasuti korelati koji su imenovani u terminima vjerovanja i koji imaju uzročnu moć. Kada tražimo što to u svijetu odgovara terminu »globalna depresija«, nećemo naći ništa ako smo usredotočeni na traženje jedne jedinstvene stvari s uzročnom moći. Kada tražimo što to u internalnim strukturama nekog sustava, npr. u našim glavama, odgovara terminu »vjerovanja« nećemo naći ništa ako smo usredotočeni na traženje jedne jedinstvene stvari s uzročnom moći. I u jednom i u drugom

24

Vidi: Dennett (1987, 34).

25

Rekonstruirani Clarkov primjer (2001, 54) (preuzeto iz vlastitog diplomskog rada »Pučka psihologija: eliminativizam i instrumentalizam«). Clark kao primjer uzima ekonomsku krizu u Ohio. Ovakav tip analognog objašnjenja iz područja ekonomije na područje psihologije može se činiti problematičan. Može se tvrditi da se na taj način mijenja »očekivani redosljed objašnjenja jer ekonomija izučava kompleksniji (apstraktniji) nivo stvarnosti u odnosu na psihologiju« (primjer je predložio

jedan od recenzenata članka). Tako je npr. zanimljiv podatak da neuroekonomija objašnjava fenomene iz ekonomije upravo pozivajući se na eliminativističke radove, kao što je to rad Patricije Churchland *Neurophilosophy* iz 1989. (primjer je predložio jedan od recenzenata članka). Međutim, smatram da je bez obzira na kompleksnost i apstraktnost neke znanosti legitimno upotrebljavati objašnjenja kompleksnijih i apstraktnijih znanosti da bismo objasnili pojave u manje kompleksnim i apstraktnim znanostima, bez obzira što često smjer objašnjenja ide u drugom pravcu.

slučaju, moramo tražiti »razasute stvari« koje imenuju navedeni termini. Te stvari, ako uistinu postoje, jesu fizičke stvari, stvari koje su dostupne našim senzornim sposobnostima i znanstvenoj metodi; one nisu apstrakcija kako to tvrdi Dennett, one su »razasuta konkretnost« (Clark 2001, 56).

Budući da nema jedinstvenog korelata između termina pučke psihologije i fizikalnih znanosti, Churchland argumentira za eliminaciju teorije, Dennett argumentira u korist apstraktnosti teorije, ali čini se da je teoretski plauzibilnije prihvatiti realističku razasutu konkretnost. Na taj način Dennettov instrumentalistički pristup, prema kojemu pučka psihologija ima svoje opravdanje unatoč tome što nema korelacije s unutarnjim stvarima nekog sustava, u određenom smislu ostaje sačuvan, ali uspostavlja se iznova veza s realnim, fizičkim stvarima unutar nekog sustava. Drugim riječima, iako nema jedinstvene i jasne korelacije, to ne znači da je nema uopće, a samim time u raspravu vraćamo mogućnost znanstvenog fizikalnog opravdanja. Dakle, stvar je prirodnih znanosti da otkrije koji su to razasuti uzročni elementi unutar određenih sustava koji su imenovani terminima pučke psihologije. Iz ovoga proizlazi da se instrumentalizam može transformirati u blažu vrstu realizma. Međutim, da bi se prijedlog mogao plauzibilno braniti, potrebno je riješiti problem statusa pravih vjerovatelja. Ako intencionalni pristup funkcionira na svim sustavima koje želimo objasniti, kako to pokazuje Dennett, nije li sama ideja o internalnim razlikama sustava, a samim time i ideja o razasutim uzrocima, naprosto suvišna?

Međutim, valja dobro razumjeti Dennettovu poziciju. Dennett ne tvrdi da mogućnost primjene intencionalnog pristupa na sve sustave ujedno pokazuje da među internalnim strukturama tih sustava nema razlike. To možemo najbolje uočiti Dennettovom hijerarhijom bioloških umova koji su se razvili od najjednostavnijih do izuzetno kompleksnih umova. Dennett (1996) ih naziva darvinovski umovi, skinerovski umovi, poperovski umovi i gregorijanski umovi.²⁶ Darvinovske umove posjeduju najjednostavnija bića, kao npr. virusi, i oni inteligentno odgovaraju na podražaje iz svoje okoline. Drugi, sofisticiraniji umovi, jesu skinerovski umovi. To su ona bića, npr. golubovi, koja uče određene stvari uvjetovane okolinom, tj. mogu prilagođavati svoje ponašanje s obzirom na izvanjske promjene. Sljedeći na evolucijskoj skali poperovski su umovi. Ova bića, npr. štakori, razlikuju se od prethodnih na temelju toga što ne trebaju učiti metodom pokušaja i pogrešaka da bi ponašanje prilagodili svojoj okolini, nego to mogu učiniti testiranjem unutar svojih glava. Oni mogu testirati svoje djelovanje u okolini unutar svojih glava, a da se ne izlažu stvarnim opasnostima tako što imaju sposobnost mentalnog reprezentiranja okoline i sebe u njoj. I konačno, gregorijanski umovi. Ova bića, npr. ljudi, osim što imaju sposobnosti drugih umova, jesu *samo-svjesna* bića koja su razvila komunikaciju jezikom i samim time visoku razinu mišljenja.

Djelovanje svih ovih umova objašnjivo je u intencionalnim terminima, ali pripisivanje vjerovanja i želja ne znači ujedno i da nema razlike između umova. Kada nam je potrebno bolje razumijevanje tih bića, kada želimo objasniti fenomene koje ne obuhvaća intencionalni pristup (npr. mentalne poremećaje) moramo istražiti internalne mehanizme, tj. moramo upotrijebiti dizajn pristup ili fizički pristup. Kada fizičkim pristupom proučavamo npr. skinerovske i gregorijanske umove uvidjet ćemo, osim evolucijskih sličnosti, i veliku razliku u njihovoj strukturi. Virus, golubovi, štakori i ljudi objašnjivi su u intencionalnim terminima unatoč tome što postoje velike razlike u njihovim unutarnjim konstitucijama. Dakle, pogrešno je tumačenje da Dennettov instrumentalizam i njegova upotreba intencionalnog pristupa upućuje na to da

ne postoji nikakva stvarna i bitna razlika između umova različitih vrsta bića. Imajući u vidu ove karakteristike Dennettova instrumentalističkog pristupa, možemo prihvatiti Clarkov zaključak prema kojemu:

»...Ljudi (i vjerojatno neki drugi entiteti koji sadrže dovoljno dizajnerskih inovacija) stvarno imaju vjerovanja i želje ali, da (1) nema jasne crte u prirodi koja razdvaja bića – nego postoji samo skup dizajnerskih inovacija koje mogu manje-više biti podijeljene s drugim entitetima, i (2) nema razloga da se pretpostavi da za svako pripisano vjerovanje korespondira neko jednostavno neuralno stanje ili ‘unutarnja rečenica’.« (Clark 2001, 60)

Dakle, čini se da imamo dovoljno dobre razloge da pučko-psihološki diskurs promatramo kao vrstu realističkog diskursa, realizma razasute uzročnosti, tvrdeći da termini pučke psihologije označavaju razasute uzroke u internalnoj konstituciji određenog sustava. Naravno, i ovakav pristup za sobom povlači određene probleme kao, primjerice: »Kada je uzrok realan ali razasut, za razliku od toga da nije realan uopće?« (Clark 2001, 58) Međutim, kao što zasigurno postoje realni i razasuti uzroci koji spadaju pod termin globalne depresije, a koje nije lako detektirati, jednako tako ponekad ekonomisti pretpostave uzrok koji nije realan uopće. Analogno tome, možemo smatrati da postoje realni i razasuti uzroci koji su imenovani terminima pučke psihologije iako ponekad možemo pretpostaviti uzroke koji nisu realni uopće. Drugim riječima, modificirani realistički pristup pučkoj psihologiji pokazuje se kao najplauzibilniji pokušaj razumijevanja funkcioniranja kompleksnih dizajnerskih sustava, kao što su ljudska bića.

7. Zaključak

U radu sam analizirao realistički, eliminativistički i instrumentalistički pristup pučkoj psihologiji. Promatrajući pučku psihologiju kao teoriju koja objašnjava i predviđa ponašanje, možemo tvrditi da je teorija u svojoj osnovi istinita (realizam), da u svojoj osnovi nije istinita i da će biti napuštena (eliminativizam) ili da je apstraktna teorija koja nema pretenzija na istinitost (instrumentalizam). Analizirajući navedene tri pozicije možemo se složiti s realistom Jerryjem Fodorom (1975) koji tvrdi da je pučka psihologija »jedina predstava u gradu«. Drugim riječima, nemamo drugu teoriju koja bi mogla zamijeniti pučku psihologiju u objašnjavanju i predviđanju ponašanja. Pučko-psihološka objašnjenja i predviđanja jesu brza, često pouzdana i relativno lako dostupna. Međutim, napredne fizikalne znanosti, poput neurologije, u svojim empirijskim istraživanjima jednostavno ne pronalaze u mozgu »vjerovanja« i »želje«. Ovakvo činjenično stanje uspješnosti pučke psihologije i nedostatka relacija između fizikalnih entiteta i entiteta pučke psihologije čini se da govori u prilog Dennettovom instrumentalizmu. Međutim, ne vidim razlog zašto se ovakva instrumentalistička pozicija ne bi mogla transformirati u blaži oblik realizma tako da se tvrdi da pučko-psihološki diskurs referira na »razasute uzroke«. Time bismo prihvatili argument iz uspješnosti pučke psihologije, a u cijelu diskusiju vratili znanstveno opravdanje.²⁷

26

Naziv izvedeni po biologu C. Darwinu, bihevioralnom psihologu B. F. Skinneru, filozofu K. Popperu i psihologu R. Gregoryju.

27

Ovaj članak nastao na temelju diplomskog rada »Pučka psihologija: eliminativizam i instrumentalizam«.

Literatura

- Berčić, B. (1995): *Znanost i istina*. Rijeka: Hrvatski kulturni dom.
- Churchland, P. (1989): *Neurophilosophy*. London: The MIT Press.
- Churchland, P. M. (1981): »Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes«. U: Chalmers, D. J. (ur., 2002): *Philosophy of Mind*. New York: Oxford University Press.
- Churchland, P. M. (1999): *Matter and Consciousness*. London: The MIT Press.
- Clark, A. (2001): *Mindware*. New York: Oxford University Press.
- Dennett, D. (1987): *The Intentional Stance*. London: The MIT Press.
- Dennett, D. (1996): *Kinds of Minds*. New York: Basic Books.
- Enciklopedija leksikografskog zavoda* (1955–1964). Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ. Svezak 4.
- Fodor, J. (1975): *The Language of Thought*. Harvard: Harvard University Press.
- Fodor, J. (1987): *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*. Cambridge: MIT Press.
- Miščević, N.; Smokrović, N. (1989): *Računala, mozak i ljudski um*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Miščević, N. (1990): *Uvod u filozofiju psihologije*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Miščević, N.; Prijjić, S. (1993): *Filozofija psihologije: zbornik tekstova*. Rijeka: Hrvatski kulturni dom.
- Nagel, T. (1986): *The View From Nowhere*. New York: Oxford University Press.
- Ravenscroft, I. (2005): *Philosophy of Mind*. New York: Oxford University Press.
- Sesardić, N. (1984): *Fizikalizam*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar.

Marin Biondić

Folk Psychology: Scientific Perspectives of Realism, Eliminativism, and Instrumentalism

Abstract

In this paper I analyse realist, eliminativist, and instrumentalist approach towards mental discourse on folk psychology. The basic idea is to examine folk psychology as a theory which explains and predicts behaviour. If folk psychology is a theory, then it must be reducible to or incorporated into a well-founded scientific physical theory, neuroscience foremost. The question is, is such a thing, even in principle, possible? Should we expect the scientific reduction of the entity of folk psychology or is it realistic to expect its elimination from scientific explanation and prediction of behaviour insofar as it is not possible to establish a connection with physical sciences? Or are we perhaps supposed to treat folk psychology as an abstract theory which is justified in its application, but has no scientific physical relations between its entities and the entities of physical sciences? I begin this paper with the everyday, common sense use of folk psychology in explaining and predicting behaviour, and I follow up with a brief presentation of realist perspective and its issues. Afterwards, I lay out eliminativist perspective and its reach in the debate, and pass on to the promising perspective of instrumentalism. Finally, I endorse a transformation of the perspective of instrumentalism into a milder form of realism by introducing the notion of scattered causality.

Key words

folk psychology, realism, eliminativism, instrumentalism, propositional attitudes, scattered causality